

UNIV. PROF. DR. ANTON ŠTEFÁNEK

15. 4. 1877 — 29. 4. 1964

29. apríla 1964 zomrel v Žiari nad Hronom vo veku 87 rokov prof. dr. Anton Štefánek, jeden z posledných príslušníkov hlasistickej generácie, dlhoročný verejný činiteľ predmníchovskej Československej republiky. Od roku 1935 bol profesorom sociológie na Univerzite Komenského, po oslobodení začas jej rektorom a predsedom Vedeckej a umeleckej rady na Slovensku.

Život a dielo prof. dr. A. Štefánka sú zviazané predovšetkým s prípravou vzniku a s rozvojom buržoáznodemokratickej Československej republiky pred rokom 1918 a potom.

Študoval vo Viedni a do aktívneho verejno-politického života vstúpil na prelome storočia, najmä v mesačníku Hlas (1898—1905), ktorý — ako je známe — vyvolal vo vtedajších pomeroch na Slovensku nebyvalý ohlas a ruch. Po zaniknutí Hlasu odišiel A. Štefánek do Budapešti, kde založil a redigoval revue Slovenský obzor. V rokoch 1907—1910 redigoval v Skalici Ludové noviny a potom, znova v Budapešti, spolu s dr. M. Hodžom až do vypuknutia prvej svetovej vojny Slovenský denník. Od roku 1915 až do vzniku Československa pracoval v Prahe v redakcii novin Národní listy.

Okrem spomenutej rozsiahlej publicistickej činnosti zúčastňoval sa dr. A. Štefánek v rámci hlasistickej ideológie aj na inej politickej, osvetovej a organizátorskej činnosti, ktorá kládla základy pre neskoršie buržoáznodemokratické tradície v Československu. Ako 21 ročný vysokoškolák stal sa predsedom vzdelávajúceho spolku Národ v Viedni. Neskôr pracoval vo vysokoškolskom spolku Tatan, v ktorom sa združovala slovenská študujúca mládež vo Viedni. Po roku 1918 prednášal a písal hlavne o problematike slovenskej dediny, roľníctva a roľníckeho hospodárenia, snažiac sa ich, v rámci zachovania súkromného vlastníctva, pozdvihnúť podľa západných vzorov, najmä podľa dánskeho spôsobu roľníckeho hospodárstva. V tomto rámci všestranne sa usiloval o rozvoj osvetovej práce a vzdelávania roľníckeho obyvateľstva.

Akokoľvek mala táto práca vo vtedajších pomeroch nesporne svoje pozitívne stránky a A. Štefánek ju až priveľmi idealisticky chápal, faktom zostáva, že vcelku sa, žiaľ, ani vo svojom ľudovýchovnom zameraní nevymkla z agrárnickej koncepcie. Napriek zaostalosti a ťažkému postaveniu drobného roľníctva, ktoré A. Štefánek nezakrýval a často vo svojich prácach konštatoval, nevedel vyvodíť z neho dôsledné závery a pridať sa jednoznačne na stranu vykorisťovaných a utláčaných tried, pretože obchádzal a idealizoval hlbokú triednu diferenciaciu na dedine, z ktorej spoločenský antagonizmus nevyhnutne vyplýval. I keď horlil a pracoval za pozemkovú reformu (ktorá sa v predmníchovskej republike nikdy dôsledne nedokončila), zotrúval na zachovaní súkromného vlastníctva, utopicky sa snažiac o jeho „spravodlivé“ maloburžoázne rozdelenie. Nepochopil, že zákony kapitalistického spôsobu výroby a rozdeľovania nedbajú na zbožné želania, usilujúce sa v rámci súkromného vlastníctva vytvoriť harmonickú spoločnosť,

založenú na tzv. „strednom stave“. V tom bol aj jeden zo základných zdrojov mnohých Štefánkových sklamaní, hoci on ich príčiny hľadal inde, predovšetkým v duchovnej a mravnej sfére.

Značnú pozornosť venoval A. Štefánek organizácii školstva na Slovensku, najmä stredného a odborného. Roku 1925 stal sa poslancom Republikánskej strany a roku 1929 ministrom školstva a národnej osvety. V tejto funkcii napomáhal budovanie Univerzity Komenského v Bratislave. Intenzívne spolupracoval aj pri zakladaní a rozvíjaní Šafárikovej učenej spoločnosti.

Dlhoročnú a sústavnú pozornosť venoval národnostnej problematike, hlavne štúdiu novodobých nacionálnych hnutí. Z tejto problematiky napísal množstvo odborných statí a populárnovedeckých článkov a zdá sa, že v tejto oblasti napriek mnohým omylom dospel aj k najpozitívnejším výsledkom trvalej hodnoty. Pozoruhodné a cenné sú tu najmä niektoré postrehy, ktorými vyjadril svoj prudký odpor proti úzkoprsmému provincializmu a nacionálnej neznášanlivosti. Spomedzi týchto prác je pozoruhodná napr. štúdia *Exkurzia o nacionalizme* z roku 1932.

Napriek týmto nesporne veľmi pozitívnym javom neposudzoval však A. Štefánek ani národnostnú otázku vcelku reálne. Jeho úsilie o zabezpečenie nerušeného a plynulého rozvoja nášho národa našlo — podobne ako u iných príslušníkov hlasistickej generácie — výraz v koncepcii československej národnej jednoty, ktorú po dlhý čas neústupne zastával a obhajoval. V uskutočňovaní tejto politickej koncepcie videl záruku existencie početne malého a po dlhé veki utláčaného slovenského národa. K takémuto riešeniu otázky, odmietajúc revolučné robotnícke hnutie, viedlo ho historické, ale aj bezprostredné osobné poznanie bezprávného postavenia slovenského národa v bývalom Uhorsku, jeho násilné pomadařčovanie a sústavná denacionalizácia. A tak fiktívne poňatá československá národná jednota bola mu ideálom, ktorý zdôvodňoval historicky, jazykove, geograficky, sociograficky i politickými potrebami. Pričom popravde treba povedať, že A. Štefánek nezaznával, najmä smerom do minulosti, historický proces vývinu slovenského národa a v dôsledku objektívne sa vyvíjajúcej skutočnosti i ostrých národnostných rozporov prepracúval sa po Mníchove postupne k uznaniu svojbytnosti slovenského národa v rámci Československej republiky.

Dr. A. Štefánek ako odborne pripravený filozof a historik sa už od začiatku, hoci robil aj všeličo iné, zo všetkých hlasistov najviac orientoval na vedu a teóriu, predovšetkým na problémy všeobecnej a aplikovanej sociológie. Nie náhodou sa v odbornej literatúre Anton Štefánek a popri ňom Vavro Šrobár označovali za *prvých* moderných sociológov rozvíjajúcej sa buržoáznej spoločnosti na Slovensku.

Pri tejto činnosti opieral sa o svoje bohaté skúsenosti z novinárskej a politicko-organizátorskej i osvetovej práce. Ako sme už spomenuli, od roku 1935 bol profesorom a vedúcim Katedry aplikovanej sociológie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. A nie je iste bez zaujímavosti, že na tomto poste nechala ho aj klérofašistická vláda počas „slovenského štátu“, hoci bol známym exponentom predmníchovskej republiky a až do tej doby jedným z popredných zástancov „čechoslovakizmu“ na Slovensku. Na univerzite učil do konca svojej aktívnej verejnej činnosti roku 1948 a počas tohto svojho pôsobenia vystriedalo sa v jeho sociologickom seminári nemalo poslucháčov, ktorí pracujú dnes v našom verejnom, kultúrnom a vedeckom živote.

Výsledkom Štefánkovej sociologickej činnosti sú početné, tematicky dosť rôznorodé práce a štúdie, vydané knižne a uverejnené v rôznych odborných časopisoch. Možno z nich uviesť najmä: *Slovensko ako sociologický predmet*, *Das Schulwesen in der Sloakei*, *Slovensko pred prevratom a počas prevratu*, *Malohontskí osvietenci*, *Slovenské miscellanea*, *Československý bilinquizmus*, *Mravnosť a literatúra* atď. Medzi obširnejšie práce

patrí štúdia *Syngeneza a spoločenské ja*, z okruhu aplikovanej sociológie. Autor sa v nej zapodieval otázkami vývinu našich národov v spoločnom štáte, pokusom analýzy faktov týkajúcich sa syngézy i diferenciacie.

Vo viacerých drobnejších prácach zaoberal sa otázkami kultúry a výchovy dospelých. Osvetovo-výchovnú prácu: politickú, národohospodársku, mravnú, etickú, či už novínami, rozhlasmom, ľudovýchovnými kurzami, prednáškami, akadémiami a pod. forsoval A. Štefánek v súlade so svojím svetonáhlom vždy ako dôležitú zložku v živote spoločnosti.

Jeho najobsiahlejším celožitným dielom je objemná kniha *Základy sociografie Slovenska*; bola koncipovaná v rokoch druhej svetovej vojny, za „slovenského štátu“, vydaná však až po oslobodení. Jadrom tohto diela je štatisticky bohato dokumentovaný opis Slovenska. Podrobne sa tu zapodieva najmä sociologickými problémami dediny, inteligencie, demografickými otázkami, najmä natalitou, morbiditou, mortalitou, vysťahovalectvom, patografiou, otázkami kultúry duchovnej a hmotnej. Prvá časť tejto obširnej práce je venovaná teoretickým a metodologickým otázkam sociológie a sociografie. Treba pripomenúť, že *Základy sociografie Slovenska*, keď vyšli, vzbudili koncom roku 1945 a začiatkom roku 1946 v odbornej aj dennej tlači mimoriadny ohlas. Absolútna väčšina recenzentov, dokonca aj tých, ktorí sa už hlásili k marxistickej orientácii, prijala ich až nekriticky pochvalne. Jedinú kritickú a vo svojej podstate vari dodnes platnú recenziu tejto knihy uverejnil v tom čase (na Nový rok 1946) v Pravde Ladislav Szántó. Podrobil kritike celkové idealistické zameranie knihy a jej pozitivistický spôsob opisu javov; ocenil však bohato zozbieraný dokumentárny materiál, v ktorom zrejme dodnes spočíva značná hodnota tohto diela, ako aj v tom, že mnohé otázky, aj keď v idealistickej interpretácii, A. Štefánek u nás fakticky po prvý raz takto systematicky a na mnohých miestach podnetne nastolil.

Nemožno poprieť, že vo všetkých tu spomínaných i nespomínaných prácach *usiloval* so prof. Štefánek riešiť dôležité spoločenskovedné problémy, pravda, zaužívanými metódami buržoáznej sociológie. Svoj svetonázor opieral o filozofickú platformu masarykovského realizmu a pozitivismu, v politike o buržoázny demokratizmus a v otázkach národných o idey československej vzájomnosti. Na základe týchto princípov vytváral celú svoju konkrétnu vedeckú, publikačnú i prakticko-politickú a organizátorskú činnosť. Náš marxistický teoretický front podroboval ho za túto svoju celkovú orientáciu v minulosti, a najmä po februári 1948, ostrej kritike. Táto kritika, podmienená okrem iného aj vtedajšími formami politického a triedneho boja, nám však nijako nebráni, aby sme v celožitnom diele prof. Štefánka neocenili všetko, čo je v ňom skutočne pozitívne a cenné. Štefánkovo dielo je prsto tu, hlboko zasiahlo do vývinu nášho národa v prvej polovici dvadsiateho storočia, nemožno ho obchádzať a je úlohou našej filozofickej historiografie vedecky sa s ním vyrovnáť. Jeho dielo treba zhodnotiť objektívne, pravdivo, bez predpojatostí, a pokiaľ možno, bez zjednodušujúcich súdov, ktoré boli v nedávnej minulosti pre našu prácu často príznačné.